การคุ้มครองการถูกฟ้องร้องจากการละเมิด : ประโยชน์อย่างหนึ่งของแพทย์ในฐานะเจ้าหน้าที่ของรัฐ

วิสูตร ฟองศิริไพบูลย์ พ.บ., น.บ.ท., ว.ว.นิติเวชศาสตร์*

สิ่งหนึ่งที่แพทย์มักจะเกรงกลัวอย่างมากในการปฏิบัติหน้าที่ขณะประกอบวิชาชีพเวชกรรมในสถานพยาบาล ก็คือการถูกฟ้องร้อง โดยเฉพาะการถูกฟ้องร้องในคดีทางแพ่ง[1] ทั้งนี้เพราะการถูกฟ้องร้องในปัจจุบันนี้มิใช่เป็นการฟ้องร้องเป็นจำนวนหมื่นบาทหรือแสนบาทอีกแล้ว แต่จะเป็นหลายสิบถึงหลายร้อยล้านบาทดังเห็นได้ชัดจากข่าวที่เคยปรากฏมาแล้ว[2,3] ซึ่งถ้าแพ้คดีก็มีหวังจะต้องกลายเป็นบุคคลล้มละลายอย่างแน่นอนเพราะตลอดชีวิตในการประกอบวิชาชีพเวชกรรมคงไม่สามารถหาเงินจำนวนดังกล่าวมาใช้ให้กับผู้ป่วยได้อย่างแน่นอน เรื่องการถูกฟ้องร้องกรณีที่กระทำละเมิดต่อผู้ป่วยจึงเป็นเรื่องสำคัญสำหรับแพทย์เรื่องหนึ่งอย่างหลีกเลี่ยงมิได้

การกระทำละเมิด

คำว่า "ละเมิด" ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานบัญญัติไว้, ดังนี้[4] (ก) ล่วงเกิน, ฝ่าฝืน, ล่วงล้ำโดยพลการ โดยหลักเรื่องละเมิดเป็นเรื่องทางแพ่ง อยู่ในมาตรา 420 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์[5-7]

มาตรา 420

"ผู้ใดจงใจหรือประมาทเลินเล่อ ทำต่อบุคคลอื่นโดยผิดกฎหมายให้เขาเสียหายถึงแก่ชีวิตก็ดี แก่ร่างกายก็ดี อนามัยก็ดี เสรีภาพก็ดี ทรัพย์สินหรือสิทธิอย่างหนึ่งอย่างใดก็ดี ท่านว่าผู้นั้นทำละเมิด จำต้องใช้ค่าสินไหมทดแทน เพื่อการนั้น"

เรื่องการพิจารณาการกระทำอย่างหนึ่งอย่างใดว่า "ประมาทเลินเล่อ" (ไม่ได้เฉพาะเจาะจงว่าเป็นการกระทำของแพทย์เท่านั้น) เป็นไปตามหลักเกณฑ์ตามมาตรา 420 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ โดยคำว่า ประมาทเลินเล่อ หมายถึง "ไม่จงใจ แต่ไม่ใช้ความระมัดระวังตามสมควรที่จะใช้[7] รวมถึงในลักษณะที่บุคคลผู้มีความระมัดระวังจะไม่กระทำด้วย"[6] ความระมัดระวังที่จะสมมติขึ้นเปรียบเทียบเป็นมาตรฐานเพื่อการวินิจฉัยความรับผิดของผู้กระทำความเสียหายนั้น แตกต่างจากความรับผิดทางสัญญา โดยจะต้องเปรียบเทียบกับบุคคลที่มีความระมัดระวังตามพฤติการณ์และตามฐานะในสังคมเช่นเดียวกับผู้กระทำความเสียหาย ความระมัดระวังจึงอาจแตกต่างกันไปตามพฤติการณ์แห่งตัวบุคคล ไม่แน่นอนคงที่เหมือนกรณีความรับผิดทางสัญญา บางครั้งจะต้องใช้ผู้มีความชำนิชำนาญบางอย่างยิ่งกว่าบุคคลธรรมดาก็ได้[8]

สาเหตุที่การฟ้องร้องอยู่ในมูลค่าที่สูง

เหตุที่การฟ้องร้องในทางแพ่งอาจมีมูลค่ามหาศาลนั้นเนื่องจากขอบข่ายความรับผิดทางแพ่งนั้นครอบคลุมอย่างกว้างขวางมาก เพราะประกอบด้วยค่าเสียหายหลายส่วน ซึ่งโดยทั่วไปมีอยู่ด้วยกันถึง 6 ส่วน ทั้งที่เป็นตัวเงินซึ่งมีอยู่ 4 ส่วนและไม่เป็นตัวเงินซึ่งมีอยู่ 2 ส่วน ดังนี้[9,10]

ภาควิชานิติเวชศาสตร์, คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล, มหาวิทยาลัยมหิดล, กรุงเทพมหานคร 10700.

1. ค่าความเสียหายที่เป็นตัวเงิน

ประกอบด้วยค่าเสียหายดังต่อไปนี้

1.1 ค่ารักษาพยาบาล

รวมค่ารักษาพยาบาลทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นค่ายา, ค่าผ่าตัด, ค่าดมยาสลบ, ค่าเฝือก, ค่ากายภาพบำบัด, ค่าห้องพัก ฯลฯ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 829/2509) ค่าใช้จ่ายในส่วนนี้ถ้าผู้เสียหายมีสิทธิได้รับสวัสดิการจากหน่วยงานของผู้ป่วยเอง เช่น เป็นข้าราชการ ผู้เสียหายยังมีสิทธิเรียกร้องเอากับผู้กระทำละเมิดต่อตนได้อีก (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2455/2519)

1.2 ค่าใช้จ่ายอันจำเป็นที่ต้องใช้ระหว่างรักษาพยาบาล

ในส่วนนี้ต้องหมายถึงค่าใช้จ่ายอันจำเป็นในระหว่างรักษาพยาบาล เช่น ค่ารถไปโรงพยาบาล ค่าจ้างคนเฝ้าไข้ ค่าพาหนะในการไปเยี่ยมไข้ของเจ้าของไข้ ค่าพักโรงแรมของคนเฝ้าไข้ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 450/2516, 1794/2517, 1182/2526)

1.3 ค่าเสียความสามารถในการประกอบการงานในปัจจุบัน (ตามมาตรา 444)

คือค่าขาดประโยชน์ทำมาหาได้ระหว่างเจ็บป่วย หรือค่าสินไหมทดแทนในการขาดการทำงานในช่วงการรักษาพยาบาล

1.4 ค่าเสียความสามารถในการประกอบการงานในอนาคต (ตามมาตรา 444)

คือค่าการสูญเสียอวัยวะ (ค่าสูญเสียความสามารถในการประกอบการงาน) เป็นค่า "ที่ต้องสูญเสียความสามารถในการทำงาน" เป็นความเสียหาย เพราะเสียความสามารถประกอบการงาน ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 444 (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 247/2538) ส่วนการที่ต้องสูญเสียอวัยวะแล้วทำให้ผู้นั้นต้องตกใจและกระทบกระเทือนจิตใจ เพราะสูญเสียอวัยวะ ไม่มีบทบัญญัติกฎหมายให้เรียกร้องได้ แต่เป็นเรื่องของการเสียหายเพราะร่างกายพิการไป เป็นความเสียหายแก่ร่างกาย (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1447/2523)

ตัวอย่าง เช่น

ก. ค่าเสียไตไปหนึ่งข้าง ศาลกำหนดค่าเสียหาย 100,000 บาท (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2960/2524)

ข. ขาซ้ายหักและพิการไปตลอดชีวิต ศาลกำหนดค่าเสียหาย 40,000 บาท (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 3452/2524)

ค. นิ้วมือขวา (มือข้างถนัด) ขาดไป 4 นิ้ว ศาลกำหนดค่าเสียหาย 120,000 บาท (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1376/2526)

ง. ขาขวาสูญเสียการทำงาน ไม่สามารถนั่งพับเพียบได้ นั่งยอง ๆ ไม่ได้ ไม่สามารถวิ่งออกกำลังได้ กำหนดค่าเสียหายให้ 10,000 บาท (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2480/2532)

2. ค่าความเสียหายอันมิใช่เป็นตัวเงิน

ความเสียหายที่มิใช่ตัวเงินมีบัญญัติไว้ในมาตรา 446 หมายถึงความเสียหายที่เกิดขึ้นแก่ร่างกายและอนามัย แต่ไม่อาจคำนวนให้เห็นเป็นตัวเงินอย่างชัดเจน เช่นเดียวกับค่าใช้จ่ายที่เป็นตัวเงินดังกล่าวมาแล้ว ดังเช่น "ค่าเสียหายทางจิตใจ" ที่ไม่มีบทบัญญัติของกฎหมายกำหนดไว้ชัดเจน แต่ก็เรียกร้องได้ในฐานะ "ความเสียหายอย่างอื่นอันมิใช่เป็นตัวเงินตามมาตรา 446 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์"[11,12] อาจหมายถึงความเจ็บปวด ทนทุกข์ทรมานระหว่างรักษาพยาบาล หรือเพราะต้องทุพพลภาพพิการต่อไป และความชอกช้ำระกำใจเพราะถูกทำละเมิด โดยศาลจะกำหนดให้ตามพฤติการณ์และความร้ายแรงแห่งละเมิด[11] ซึ่งเคยกำหนดให้สูง 100,000 บาท (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1859/2518) แต่การที่บิดาเสียใจโศกเศร้าต่อการถึงแก่กรรมของบุตรเรียกค่าสินไหมทดแทนไม่ได้ เพราะไม่มีกฎหมายใดบัญญัติไว้(คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 477/

2514) ดังนั้นจึงสามารถแยกความเสียหายในส่วนนี้ออกได้เป็น 2 กรณีด้วยกัน ซึ่งทั้งสองกรณีนั้นผู้ถูกกระทำละเมิดสามารถเรียกร้องได้ร่วมกัน มิใช่ว่าเรียกกรณีหนึ่งแล้วจะตัดสิทธิในการเรียกอีกกรณีหนึ่ง คือ

2.1 ค่า "ขาดความสุขสำราญ" เพราะร่างกายพิการทำให้สังคมรังเกียจ, อับอายขายหน้า, ไม่ได้เล่นกีฬา, ไม่ได้สมรส, ขาดความสุขสำราญ เป็นค่าเสียหายเกี่ยวกับความรู้สึกทางจิตใจ อันมิใช่เป็นตัวเงิน ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 446 ค่า "ขาดความสุขสำราญ" เป็นเรื่องการขาดหรือสูญเสียความสุขสำราญจากความรู้สึกที่ดี (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 247/2538), ตัวอย่างอื่นที่อาจปรับได้จากคำพิพากษาศาลฎีกาในอดีต เช่น จำเลยใช้มีดกรีดใบหน้าโจทก์ แผลยาว 3 นิ้วครึ่ง ลึก 1 นิ้ว เมื่อบาดแผลหายแล้วมีแผลเป็น ทำให้โจทก์มีใบหน้าเสียโฉมอย่างติดตัว เป็นค่าเสียหายอันมิใช่เป็นตัวเงิน (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 559/2535)

2.2 ค่า "ทนทุกขเวทนา" เป็นเรื่องของการต้องทนยอมรับความเจ็บปวดหรือทรมาน เป็นค่าเสียหายอันมิใช่ตัวเงินชนิดหนึ่ง แต่ก็มิใช่ค่าเสียหายเดียวกับค่า "ขาดความสุขสำราญ" จึงไม่ซ้ำซ้อนกัน (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 247/2538) ซึ่งก็คือ "ค่าทำขวัญที่ได้รับความเจ็บปวดและตกใจ" เป็นเรื่องค่าเสียหายในการที่ได้รับความตกใจและทุกข์ทรมานจากเหตุที่เกิด (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2488/2523) เช่น โจทก์ได้รับบาดเจ็บสะบ้าขวาแตก ต้องนอนพักรักษาตัวที่โรงพยาบาล 15 วัน ทั้งยังต้องไปรักษาตัวต่อที่บ้านอีกหลายเดือน จึงค่อยเคลื่อนไหวได้สะดวก แต่ก็ยังไม่ปกติ สมควรกำหนดค่าปวยเจ็บที่ต้องทนทุกข์ทรมาน 10,000 บาท (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2480/2532)

โดยสรุปแล้วเหตุผลที่ทำให้มีการฟ้องร้องในทางแพ่งในคดีละเมิดเป็นมูลค่าคิดเป็นตัวเงินที่สูงมาก เนื่องจาก

1. ความเสียหายที่ผู้เสียหายสามารถเรียกร้องได้นั้นมีถึง 6 ประการดังกล่าวแล้วข้างต้น

2. ในส่วนของความเสียหายในการประกอบการงานในอนาคตนั้น จะเห็นได้ว่ามีการคำนวณโดยการคาดการณ์เอาเอง ซึ่งอาจตีเป็นตัวเงินรายหน่วยเวลา เช่น ต่อปี แล้วเอาจำนวนเวลาที่ยังสามารถทำงานได้เป็นตัวคูณ เช่น ยังสามารถทำงานได้อีก 30 ปี ทำให้มูลค่าที่เรียกร้องออกมาเป็นจำนวนเงินที่สูงนับร้อยล้านบาทได้

3. ค่าเสียหายที่ไม่เป็นตัวเงิน จะใช้การตีมูลค่าเอาเอง เช่น ค่าทนทุกข์ทรมาน อาจเรียกสัก 100 ล้านบาท หรือค่าขาดความสุขสำราญอาจเรียก 100 ล้านบาท เป็นต้น ก็จะทำให้ตัวเลขในการฟ้องร้องเป็นมูลค่ามหาศาล

4. ค่าธรรมเนียมในคดีแพ่งคิดในอัตราสองบาทห้าสิบสตางค์ต่อทุกหนึ่งร้อยบาท แต่ไม่เกินสองแสนบาท ดังนั้นอัตราที่สูงสุดก็จะเสียประมาณสองแสนห้าหมื่นบาทเท่านั้น ทำให้ผู้ที่สามารถเสียค่าธรรมเนียมในอัตราสูงที่สุดได้แล้ว สามารถที่จะเรียกค่าเสียหายได้สูงเพียงใดก็ได้ จึงเกิดกรณีที่มีการฟ้องเป็นพันเป็นหมื่นล้านบาทก็มี เช่นกรณีที่มีการอภิปรายไม่ไว้วางใจรัฐบาลของพรรคฝ่ายค้านในการเปิดประชุมสภาสมัยสามัญประจำปี 2545 ได้มีการอภิปรายพาดพิงถึงบริษัทมหาชนโทรคมนาคมแห่งหนึ่ง ซึ่งต่อมามีข่าวว่าบริษัทดังกล่าวได้ยื่นฟ้องสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่อภิปรายถึงบริษัทว่าทำให้เกิดความเสียหายและเรียกค่าเสียหายถึงหมื่นล้านบาท เป็นต้น

5. ในกรณีผู้ป่วยตายยังสามารถเรียกร้องค่าสินไหมทดแทนได้ตามมาตรา 443 และมาตรา 445 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ได้อีก อันประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ ดังนี้

1. ค่าปลงศพ
2. ค่าใช้จ่ายอันจำเป็นอย่างอื่น

3. ค่ารักษาพยาบาลก่อนตาย
4. ค่าขาดประโยชน์ทำมาหาได้ก่อนตาย
5. ค่าขาดไร้อุปการะ
6. ค่าสินไหมทดแทนเพื่อการที่ขาดแรงงาน

สิ่งที่เรียกร้องในทางแพ่งเพื่อการกระทำละเมิดที่กล่าวถึงในส่วนต่าง ๆ นี้ แพทย์เองคงไม่เคยคิดถึงเลยว่าจะต้องรับผิดชอบในส่วนเหล่านั้นและจะมีมูลค่าที่สูงมหาศาลอย่างที่เคยปรากฏ

การคุ้มครองเจ้าหน้าที่ของรัฐ

การที่แพทย์ซึ่งเป็นข้าราชการหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐอื่นๆ นับได้ว่ามีความโชคดีประการหนึ่ง กล่าวคือจะได้รับความคุ้มครองจาก "พระราชบัญญัติความรับผิดทางการละเมิดของเจ้าหน้าที่ พ.ศ. 2539"[13] นับว่าเป็นประโยชน์อย่างมาก ทั้งนี้จากหมายเหตุท้ายพระราชบัญญัตินี้มีว่า

"เหตุผลในการประกาศใช้พระราชบัญญัติฉบับนี้ คือการที่เจ้าหน้าที่ดำเนินกิจการต่าง ๆ ของหน่วยงานของรัฐนั้น หาได้เป็นไปเพื่อประโยชน์อันเป็นการเฉพาะตัวไม่ การปล่อยให้ความรับผิดทางละเมิดของเจ้าหน้าที่ ในกรณีที่ปฏิบัติงานในหน้าที่และเกิดความเสียหายแก่เอกชนเป็นไปตามหลักกฎหมายตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ จึงเป็นการไม่เหมาะสม ก่อให้เกิดความเข้าใจผิดว่า เจ้าหน้าที่จะต้องรับผิดในการกระทำต่าง ๆ เป็นการเฉพาะตัวเสมอไป เมื่อการที่ทำไปทำให้หน่วยงานของรัฐต้องรับผิดต่อบุคคลภายนอกเพียงใด ก็จะมีการฟ้องไล่เบี้ยเอาจากเจ้าหน้าที่เต็มจำนวนนั้น ทั้งที่บางกรณีเกิดขึ้นโดยความไม่ตั้งใจหรือความผิดพลาดเพียงเล็กน้อยในการปฏิบัติหน้าที่ นอกจากนั้นยังมีการนำหลักเรื่องลูกหนี้ร่วมในระบบกฎหมายแพ่งมาใช้บังคับให้เจ้าหน้าที่ต้องร่วมรับผิดในการกระทำของเจ้าหน้าที่ผู้อื่นด้วย ซึ่งระบบนั้นมุ่งหมายแต่จะได้เงินครบโดยไม่คำนึงถึงความเป็นธรรมที่จะมีต่อแต่ละคน กรณีเช่นนี้เป็นการก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรมแก่เจ้าหน้าที่และยังเป็นการบั่นทอนกำลังขวัญในการทำงานของเจ้าหน้าที่ด้วย จนบางครั้งกลายเป็นปัญหาในการบริหาร เพราะเจ้าหน้าที่ไม่กล้าตัดสินใจดำเนินงานเท่าที่ควร เพราะเกรงความรับผิดชอบที่จะเกิดแก่ตน อนึ่ง การให้คุณให้โทษแก่เจ้าหน้าที่เพื่อควบคุมการทำงานของเจ้าหน้าที่ยังมีวิธีการในการบริหารงานบุคคลและการดำเนินการทางวินัยกำกับดูแลอีกส่วนหนึ่ง อันเป็นหลักประกันมิให้เจ้าหน้าที่ทำการใด ๆ โดยไม่รอบคอบอยู่แล้ว ดังนั้นจึงสมควรกำหนดให้เจ้าหน้าที่ต้องรับผิดทางละเมิดในการปฏิบัติงานในหน้าที่เฉพาะเมื่อเป็นการจงใจกระทำเพื่อการเฉพาะตัว หรือจงใจให้เกิดความเสียหายหรือประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรงเท่านั้น และให้แบ่งแยกความรับผิดของแต่ละคนมิให้นำหลักลูกหนี้ร่วมมาใช้บังคับ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมและเพิ่มพูนประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ของรัฐ จึงจำเป็นต้องตราพระราชบัญญัตินี้"

จากเหตุผลดังกล่าวข้างต้น ทำให้แพทย์ซึ่งปฏิบัติงานในฐานะเจ้าหน้าที่ของรัฐมีความสบายใจได้ในระดับหนึ่งที่จะไม่ต้องถูกฟ้องร้องในทางแพ่ง แต่อย่างไรก็ตามอาจจะต้องถูกไล่เบี้ยได้ถ้าเป็นการกระทำโดยเจตนาหรือประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรงดังจะได้กล่าวต่อไป

พระราชบัญญัติความรับผิดทางการละเมิดของเจ้าหน้าที่ พ.ศ. 2539[13]

กฎหมายฉบับนี้มีขึ้นเพื่อให้การคุ้มครองเจ้าหน้าที่ของรัฐมิให้ถูกฟ้องร้องในทางแพ่งโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐตามกฎหมายนี้กินความหมายกว้างมากดังปรากฏตามมาตรา 4 ดังนี้

ความหมาย

มาตรา 4 ในพระราชบัญญัตินี้

"**เจ้าหน้าที่**" *หมายความว่า ข้าราชการ*

พนักงาน ลูกจ้าง หรือผู้ปฏิบัติงานประเภทอื่น ไม่ว่าจะเป็นการแต่งตั้งในฐานะเป็นกรรมการหรือฐานะอื่นใด

"หน่วยงานของรัฐ" *หมายความว่า กระทรวง ทบวง กรม หรือส่วนราชการที่เรียกชื่ออย่างอื่นและมีฐานะเป็นกรม ราชการส่วนภูมิภาค ราชการส่วนท้องถิ่น และรัฐวิสาหกิจที่ตั้งขึ้นโดยพระราชบัญญัติหรือพระราชกฤษฎีกา และให้หมายความรวมถึงหน่วยงานอื่นของรัฐที่มีพระราชกฤษฎีกากำหนดให้เป็นหน่วยงานของรัฐตามพระราชบัญญัตินี้ด้วย*

จะเห็นได้ว่าครอบคลุมถึงบุคลากรซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ในหน่วยงานของรัฐทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นข้าราชการ พนักงาน ลูกจ้าง หรือผู้ปฏิบัติงานประเภทอื่น ไม่ว่าจะเป็นการแต่งตั้งในฐานะเป็นกรรมการหรือฐานะอื่นใด ดังนั้นในกรณีของแพทย์ที่สังกัดกระทรวง ทบวง กรมใด ๆ ย่อมเข้าข่ายเป็นเจ้าหน้าที่หมด หรือในขณะนี้มีสถานพยาบาลของรัฐแยกออกมาเป็นองค์กรอิสระตามพระราชบัญญัติองค์กรมหาชน[14]หรือจะเป็นมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ แพทย์ที่เป็นพนักงานของมหาวิทยาลัยก็เข้าข่ายที่ได้รับการคุ้มครองโดยกฎหมายนี้ด้วย

ความคุ้มครอง

จะต้องเป็นการกระทำของเจ้าหน้าที่ของรัฐและก่อให้เกิดความเสียหายในขณะที่ปฏิบัติงานตามหน้าที่เท่านั้น ตามมาตรา 5 ดังนี้

มาตรา 5

"หน่วยงานของรัฐต้องรับผิดต่อผู้เสียหายในผลแห่งละเมิดที่เจ้าหน้าที่ของตนได้กระทำในการปฏิบัติหน้าที่ ในกรณีนี้ผู้เสียหายอาจฟ้องหน่วยงานของรัฐดังกล่าวได้โดยตรง แต่จะฟ้องเจ้าหน้าที่ไม่ได้

ถ้าการละเมิดเกิดจากเจ้าหน้าที่ซึ่งไม่ได้สังกัดหน่วยงานของรัฐแห่งใด ให้ถือว่ากระทรวงการคลังเป็นหน่วยงานของรัฐที่ต้องรับผิดตามวรรคหนึ่ง"

อย่างไรจึงถือว่าเป็นการปฏิบัติตามหน้าที่นั้นต้องดูข้อเท็จจริงเป็นกรณี ๆ ไป แต่หลักก็คือถ้าเป็นการทำตามคำสั่งของผู้บังคับบัญชาหรือกระทำตามที่ได้รับมอบหมายแล้ว ย่อมเข้ากับการปฏิบัติหน้าที่ เช่น นายแพทย์ ก. ต้องอยู่เวรตามตารางเวรที่จัดไว้ เช่นนี้ก็ย่อมถือว่าเป็นการปฏิบัติงานตามหน้าที่แล้ว

การไม่คุ้มครอง

เจ้าหน้าที่จะไม่ได้รับความคุ้มครอง กล่าวคืออาจถูกฟ้องเองได้เลย ถ้าเป็นการที่แพทย์กระทำการในลักษณะที่มิใช่ปฏิบัติตามหน้าที่ ตามมาตรา 6

มาตรา 6

"ถ้าการกระทำละเมิดของเจ้าหน้าที่มิใช่การกระทำในการปฏิบัติหน้าที่ เจ้าหน้าที่ต้องรับผิดในการนั้นเป็นการเฉพาะตัว ในกรณีนี้ผู้เสียหายอาจฟ้องเจ้าหน้าที่ได้โดยตรง แต่จะฟ้องหน่วยงานของรัฐไม่ได้"

ตัวอย่างเช่น การที่นายแพทย์ ก. ออกตรวจรักษาในตอนเย็นที่คลินิกพิเศษของโรงพยาบาลของรัฐแห่งหนึ่ง อาจถือได้ว่ามิใช่เป็นการกระทำในลักษณะปฏิบัติหน้าที่ของทางราชการ หรือเป็นการออกตรวจที่โรงพยาบาลของรัฐเป็นกรณีพิเศษที่มิได้รับมอบหมายให้ดำเนินการ ถ้าเกิดความผิดพลาดทำให้คนไข้ได้รับความเสียหายแล้ว ผู้เสียหายย่อมต้องฟ้องร้องต่อแพทย์ผู้นั้นโดยตรง จะฟ้องกับสถานพยาบาลหรือหน่วยงานของรัฐมิได้

การเป็นจำเลยร่วม

มาตรา 7

"ในคดีที่ผู้เสียหายฟ้องหน่วยงานของรัฐ ถ้าหน่วยงานของรัฐเห็นว่าเป็นเรื่องที่เจ้าหน้าที่ต้องรับผิดหรือต้องร่วมรับผิด หรือในคดีที่ผู้เสียหายฟ้องเจ้าหน้าที่ถ้าเจ้าหน้าที่เห็นว่าเป็นเรื่องที่หน่วยงานของรัฐต้องรับผิดหรือต้องร่วมรับผิด หน่วยงานของรัฐหรือเจ้าหน้าที่ดังกล่าวมีสิทธิขอให้ศาลที่พิจารณาคดีนั้นอยู่ เรียกเจ้าหน้าที่หรือหน่วยงานของรัฐแล้วแต่กรณี เข้ามาเป็นคู่ความในคดีได้

ถ้าศาลพิพากษายกฟ้องเพราะเหตุที่หน่วยงานของรัฐหรือเจ้าหน้าที่ที่ถูกฟ้องมิใช่ผู้ต้องรับผิด ให้ขยายอายุความฟ้องร้องผู้ที่ต้องรับผิดซึ่งมิได้ถูกเรียกเข้ามาในคดีออกไปถึงหกเดือนนับแต่วันที่คำพิพากษานั้นถึงที่สุด"

อย่างไรก็ตาม การที่ผู้เสียหายคือผู้ป่วยไม่สามารถฟ้องแพทย์ได้โดยตรงตามมาตรา 5 ก็จริง แต่หน่วยงานของรัฐที่ถูกฟ้องอาจขอให้ศาลที่พิจารณาคดีอยู่นั้น เรียกเจ้าหน้าที่ของรัฐดังกล่าวเข้ามาร่วมเป็นคู่ความคือจำเลยในคดีได้ เช่น นาย ก. ฟ้องโรงพยาบาล ข. ว่านายแพทย์ ค. ที่ทำการผ่าตัดแล้วลืมเครื่องมือไว้ในช่องท้องของผู้ป่วยจนทำให้ผู้ป่วยเกิดอาการปวดท้องและผลแทรกซ้อนอย่างมากนี้ ทางโรงพยาบาล ข. เห็นว่าเป็นความผิดของนายแพทย์ ค. อย่างชัดเจนเช่นนี้จะขอให้ศาลเรียกนายแพทย์ ค. เข้ามาเป็นจำเลยร่วมในคดีที่ถูกฟ้องอยู่ก็ได้

สิทธิไล่เบี้ยเอากับเจ้าหน้าที่

มาตรา 8

"ในกรณีที่หน่วยงานของรัฐต้องรับผิดใช้ค่าสินไหมทดแทนแก่ผู้เสียหายเพื่อการละเมิดของเจ้าหน้าที่ ให้หน่วยงานของรัฐมีสิทธิเรียกให้เจ้าหน้าที่ผู้ทำละเมิดชดใช้ค่าสินไหมทดแทนดังกล่าวแก่หน่วยงานของรัฐได้ ถ้าเจ้าหน้าที่ได้กระทำการนั้นไปด้วยความจงใจหรือประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรง

สิทธิเรียกให้ชดใช้ค่าสินไหมทดแทนตามวรรคหนึ่งจะมีได้เพียงใดให้คำนึงถึงระดับความร้ายแรงแห่งการกระทำและความเป็นธรรมในแต่ละกรณีเป็นเกณฑ์ โดยมิต้องให้ใช้เต็มจำนวนของความเสียหายก็ได้

ถ้าการละเมิดเกิดจากความผิดหรือความบกพร่องของหน่วยงานของรัฐหรือระบบการดำเนินงานส่วนรวม ให้หักส่วนแห่งความรับผิดดังกล่าวออกด้วย

ในกรณีที่การละเมิดเกิดจากเจ้าหน้าที่หลายคน มิให้นำหลักเรื่องลูกหนี้ร่วมมาใช้บังคับ และเจ้าหน้าที่แต่ละคนต้องรับผิดใช้ค่าสินไหมทดแทนเฉพาะส่วนของตนเท่านั้น"

ตัวอย่างเช่น เมื่อสถานพยาบาลที่ผู้ป่วยได้ฟ้องร้องเนื่องจากแพทย์ได้กระทำการอันทำให้เกิดความเสียหายแก่ตนแพ้คดี แล้วต้องใช้ค่าเสียหาย (ค่าสินไหมทดแทน) แก่ผู้เสียหายคือผู้ป่วยแล้ว สถานพยาบาลของรัฐนั้นสามารถเรียกให้แพทย์ที่กระทำการโดยประมาทอย่างร้ายแรง (เช่น ลืมเครื่องมือผ่าตัดไว้ในช่องท้องของผู้ป่วย) นั้น ชดใช้ค่าเสียหายดังกล่าวให้กับสถานพยาบาลแห่งนั้นก็ได้ แต่จะเรียกร้องกับแพทย์ท่านนั้นได้เพียงใดต้องคำนึงถึงความร้ายแรงและความเป็นธรรมเป็นกรณี ๆ ไป และต้องเรียกร้องใน 1 ปีนับจากที่สถานพยาบาลนั้นได้ใช้ค่าสินไหมทดแทนให้กับผู้ป่วยไปแล้ว (ดูมาตรา 9)

อายุความในการไล่เบี้ย

มาตรา 9

"ถ้าหน่วยงานของรัฐหรือเจ้าหน้าที่ได้ใช้ค่าสินไหมทดแทนแก่ผู้เสียหาย สิทธิที่จะเรียกให้อีกฝ่ายหนึ่งชดใช้ค่าสินไหมทดแทนแก่ตนให้มีกำหนดอายุความหนึ่งปี นับแต่วันที่หน่วยงานของรัฐหรือเจ้าหน้าที่ได้ใช้ค่าสินไหมทดแทนนั้นแก่ผู้เสียหาย"

การที่แพทย์ทำละเมิดต่อหน่วยงานเสียเอง

แพทย์ที่ทำละเมิดต่อหน่วยงาน คงจะเป็นไปไม่ได้ที่ให้ฟ้องหน่วยงานนั้น ๆ หรือฟ้องตัวเอง จึงต้องสามารถฟ้องร้องต่อแพทย์ท่านนั้น ๆ ได้ โดยมีอายุความสองปีนับแต่วันที่หน่วยงานของรัฐรู้ถึงการละเมิดและรู้ตัวเจ้าหน้าที่ผู้จะพึงต้องใช้ค่าสินไหมทดแทน เป็นต้น

มาตรา 10

*"ในกรณีที่เจ้าหน้าที่เป็นผู้กระทำละเมิดต่อหน่วยงานของรัฐ ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานของรัฐที่ผู้นั้นอยู่ในสังกัดหรือไม่ ถ้าเป็นการกระทำในการปฏิบัติหน้าที่ การเรียกร้องค่าสินไหมทดแทนจากเจ้าหน้าที่ให้นำบทบัญญัติมาตรา 8 มาใช้บังคับโดยอนุโลม แต่ถ้ามิใช่

การกระทำในการปฏิบัติหน้าที่ ให้บังคับตามบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

สิทธิเรียกร้องค่าสินไหมทดแทนจากเจ้าหน้าที่ทั้งสองประการตามวรรคหนึ่ง ให้มีกำหนดอายุความสองปีนับแต่วันที่หน่วยงานของรัฐรู้ถึงการละเมิดและรู้ตัวเจ้าหน้าที่ผู้จะพึงต้องใช้ค่าสินไหมทดแทน และกรณีที่หน่วยงานของรัฐเห็นว่าเจ้าหน้าที่ผู้นั้นไม่ต้องรับผิด แต่กระทรวงการคลังตรวจสอบแล้วเห็นว่าต้องรับผิด ให้สิทธิเรียกร้องค่าสินไหมทดแทนนั้นมีกำหนดอายุความหนึ่งปีนับแต่วันที่หน่วยงานของรัฐมีคำสั่งตามความเห็นของกระทรวงการคลัง"

อุทาหรณ์

เมื่อวันที่ 8 กรกฎาคม 2542 ศาลแพ่งโดยนายจักรกฤช เจริญเลิศ ได้มีคำสั่งยกฟ้องคดีที่ พล.ต.อ. สล้าง บุนนาค อดีต รอง อ.ตร. เป็นโจทก์ฟ้อง พล.ต.สนั่น ขจรประศาสน์ รองนายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย เป็นจำเลยที่ 1 นายธนะศักดิ์ ยุวบูรณ์ อธิบดีกรมการปกครอง จำเลยที่ 2 และนายมาโนชญ์ วิชัยกุล เลขานุการ พล.ต.สนั่น เป็นจำเลยที่ 3 ฐานละเมิดสั่งพักราชการโจทก์ เรียกค่าเสียหาย 593 ล้านบาท

ศาลพิเคราะห์ตามที่โจทก์ฟ้องว่าจำเลยทั้งสามละเมิดแล้วเห็นว่า จำเลยที่ 1 และจำเลยที่ 3 เป็นข้าราชการการเมือง ส่วนจำเลยที่ 2 เป็นข้าราชการพลเรือน ล้วนอยู่ในความหมายของคำว่า "ข้าราชการ" ที่อยู่ในคำจำกัดความว่า "เจ้าหน้าที่" ตาม พ.ร.บ. ความรับผิดทางละเมิดของเจ้าหน้าที่พ.ศ. 2539 และตามมาตรา 5 บัญญัติว่า "หน่วยงานของรัฐต้องรับผิดชอบต่อผู้เสียหายในผลแห่งละเมิดที่เจ้าหน้าที่ของตนได้กระทำในการปฏิบัติหน้าที่" ซึ่งกรณีนี้ผู้เสียหายอาจฟ้องหน่วยงานของรัฐได้โดยตรง แต่จะฟ้องเจ้าหน้าที่มิได้ และการกระทำของจำเลยทั้งสามถือได้ว่าเป็นการปฏิบัติหน้าที่[15]

อภิปราย

จากอุทธาหรณ์ดังกล่าวจะเห็นได้ชัดว่าการกระทำละเมิดที่เกิดขึ้นในขณะที่ปฏิบัติงานเป็นเจ้าหน้าที่อยู่นั้นจะได้รับความคุ้มครองจากกฎหมายฉบับนี้ ซึ่งก็กินความครอบคลุมไปถึงเจ้าหน้าที่ที่เป็นแพทย์ด้วย ไม่ว่าจะเป็นแพทย์ในกระทรวง ทบวง กรมใด หรือแพทย์ในรัฐวิสาหกิจด้วย ตามความหมายของเจ้าหน้าที่ดังได้กล่าวไว้แล้วข้างต้น

ตัวอย่าง

นายแพทย์ ก. เป็นข้าราชการอยู่ที่โรงพยาบาล ศ. ทำการผ่าตัดผู้ป่วยรายหนึ่งแล้วลืมกรรไกรไว้ในช่องท้องของผู้ป่วย จนต่อมาทำให้ผู้ป่วยมีอาการปวดท้องอย่างมาก เช่นนี้ ผู้ป่วยจะทำการฟ้องนายแพทย์ ก. ไม่ได้ แต่จะต้องฟ้องโรงพยาบาล ศ. เป็นต้น

ตัวอย่าง

นายแพทย์ ข. เป็นศัลยแพทย์ตกแต่งของโรงพยาบาล ศ. ได้ทำการผ่าตัดผู้ป่วยรายหนึ่งที่มีปัญหาการเคลื่อนไหวของข้อนิ้ว นิ้วหนึ่งไม่ถนัด ทำให้ทำงานได้ไม่สมบูรณ์ ต้องการที่จะมาทำการผ่าตัดแก้ไขนิ้วของตนเองให้ยืดได้ตามปกติ นายแพทย์ ข. ได้รับเข้าไว้แล้วทำการผ่าตัดนิ้วให้ ต่อมาเกิดภาวะติดเชื้อรุนแรงจาก *Pseudomonas aeruginosa* และเสียชีวิตในเวลาต่อมา

ต่อมาทนายความของทายาทคนหนึ่งของผู้ตายได้ขอให้นายแพทย์ ข. มาตกลงเรื่องความเสียหาย (ผู้ป่วยตาย) รวมถึงค่าสินไหมทดแทนด้วย แต่เมื่อตกลงไม่ได้จึงทำการฟ้อง แต่ฟ้องนายแพทย์ ข. ไม่ได้ จะต้องฟ้องต่อสถานพยาบาลแห่งนั้นเป็นจำเลย

ตัวอย่าง

แพทย์ใช้ทุนท่านหนึ่งได้ทำการผ่าตัดไส้ติ่งอักเสบ (acute appendicitis) ที่โรงพยาบาลชุมชนแห่งหนึ่ง

ผู้ป่วยเข้ารับการรักษาด้วยอาการปวดท้องอย่างรุนแรง จากการตรวจร่างกายแล้วพบว่ามีการกดเจ็บที่ท้องน้อยด้านขวา ได้ส่งตรวจเลือดแล้วพบว่ามี

เม็ดเลือดขาวชนิดโพลีมอร์โฟนิวเคลียร์ขึ้นสูงอย่างชัดเจน ตรวจทางทวารหนักเข้าได้กับไส้ติ่งอักเสบ จึงทำการผ่าตัดโดยตนเอง วิธีระงับปวดได้ใช้ spinal block ซึ่งตนเองเป็นผู้ดำเนินการเอง การผ่าตัดทำได้อย่างไม่มีปัญหาแต่มิได้ส่งชิ้นเนื้อเพื่อตรวจพิสูจน์ว่าเป็นไส้ติ่งอักเสบ ผู้ป่วยอยู่ในโรงพยาบาล 3 วันก็กลับบ้าน บ่นปวดแผลและปวดหลังเท่านั้น สามารถเดินออกจากโรงพยาบาลได้โดยมีญาติพยุง

ผู้ป่วยมีอาการอ่อนแรงหลังจากกลับไปอยู่ที่บ้าน 2 วัน ต่อมาเดินไม่ได้ จึงได้มาพบแพทย์ซ้ำที่โรงพยาบาลเดิม ผู้ป่วยไม่มีไข้ ไม่ปวดที่ตำแหน่งฉีดยาที่หลัง ไม่มีการอักเสบที่หลัง ผู้ป่วยได้รับการรักษาด้วยยา ต่อมาได้มีการตรวจเลือดและตรวจน้ำไขสันหลังซึ่งตรวจไม่พบเซลล์ ได้รับการวินิจฉัยว่าเป็น transverse myelitis จากเชื้อไวรัส ได้มีการปรึกษาให้แพทย์อื่นร่วมตรวจด้วยซึ่งให้การวินิจฉัยเป็นในทางเดียวกัน

ต่อมาผู้ป่วยไม่สามารถเดินได้และทำการร้องเรียนแพทย์ผู้ทำการผ่าตัด ซึ่งได้ใช้วิธีระงับปวดโดยการฉีดยาที่หลัง (spinal block) ต่อแพทยสภา และได้ฟ้องกระทรวงสาธารณสุขในทางแพ่งอีกเป็นเงิน 500,000 บาท โดยอ้างในคำฟ้องถึงการกระทำของแพทย์ แต่ไม่สามารถฟ้องแพทย์ท่านนั้นได้ตาม**พระราชบัญญัติความรับผิดทางการละเมิดของเจ้าหน้าที่ พ.ศ.** 2539

กรณีนี้เป็นตัวอย่างการที่แพทย์ไม่ต้องถูกฟ้องร้อง แต่ให้หน่วยงานที่แพทย์สังกัดถูกฟ้องร้องแทน อย่างไรก็ตามถ้าศาลเห็นว่าการกระทำดังกล่าวเป็นความผิดร้ายแรงแล้ว แพทย์อาจถูกไล่เบี้ยให้ชดใช้ค่าเสียหายแก่กระทรวงสาธารณสุขได้ แต่ในความเห็นของผู้เขียนซึ่งมีโอกาสได้อ่านประวัติและเรื่องราวทั้งหมด รวมถึงได้รายละเอียดจากแพทย์ดังกล่าวแล้ว เชื่อว่ามิใช่ความประมาทของแพทย์ดังกล่าว

ข้อสังเกต

1. ต้องระลึกไว้ว่าการคุ้มครองแพทย์ในการถูกฟ้องร้องนี้คุ้มครองเฉพาะคดีแพ่งเฉพาะในส่วน "ละเมิด" เท่านั้น มิได้คุ้มครองในคดีแพ่งอื่น เช่น คดีแพ่งเกี่ยวกับสัญญา หรือในคดีอาญา เช่น อาจมีการฟ้องร้องแพทย์กรณีทำการผ่าตัดให้กับผู้ป่วยโดยที่แพทย์ไม่ได้ขอความยินยอมให้ทำการผ่าตัด หรือบังคับให้ตรวจรักษาผู้ป่วยโดยวิธีพิเศษ เป็นต้น หรือในคดีที่แพทย์ประมาทในการรักษาเป็นเหตุให้ผู้ป่วยได้รับอันตรายบาดเจ็บสาหัส หรือตาย หรือการหน่วงเหนี่ยว กักขังผู้ป่วยไว้มิให้ออกจากสถานพยาบาล เป็นต้น

2. ในเรื่องการให้ความคุ้มครองนี้ไม่เกี่ยวข้องกับแพทย์ที่ดำเนินการในทางการแพทย์ในสถานพยาบาลของเอกชนแต่อย่างใด แพทย์ที่ประกอบวิชาชีพเวชกรรมในสถานพยาบาลเอกชนจึงต้องเสี่ยงในการถูกฟ้องร้องในทางแพ่งด้วยตนเอง จึงทำให้มีแพทย์จำนวนไม่น้อยที่จำเป็นต้องทำประกันวิชาชีพไว้กับบริษัทประกัน อย่างไรก็ตามวงเงินที่เอาประกันก็ไม่มากพอถ้าเผอิญมีการฟ้องร้องเป็นสิบเป็นร้อยล้าน

สรุป

แพทย์ผู้ประกอบวิชาชีพเวชกรรมในสถานพยาบาลของรัฐตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย ย่อมได้รับความคุ้มครองจากการถูกฟ้องร้องในทางแพ่งตาม**พระราชบัญญัติความรับผิดทางการละเมิดของเจ้าหน้าที่ พ.ศ.** 2539 โดยจะไม่ถูกฟ้องร้องในทางแพ่งโดยตรง อย่างไรก็ตามถ้าเป็นการกระทำประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรงหรือโดยจงใจของแพทย์ท่านนั้น ๆ และหน่วยงานของรัฐแพ้คดีต้องจ่ายค่าสินไหมทดแทนให้กับผู้เสียหายแล้ว แพทย์ท่านนั้นอาจถูกหน่วยงานไล่เบี้ยให้ชดใช้ค่าเสียหายในส่วนนั้นคืนได้ แต่จะต้องเรียกร้องในอายุความหนึ่งปีนับแต่วันที่หน่วยงานของรัฐได้ใช้ค่าสินไหมทดแทนนั้นแก่ผู้เสียหายไปแล้ว เว้นเสียแต่กรณีที่แพทย์กระทำละเมิดต่อหน่วยงานจะมีอายุความ 2 ปีดังที่กล่าวมาแล้ว

เอกสารอ้างอิง

1. วิสูตร ฟองศิริไพบูลย์. แพทย์กับกฎหมายพื้นฐานที่เกี่ยวข้อง. กรุงเทพมหานคร: ศุภวนิชการพิมพ์, 2544.
2. ฟ้องสมิติเวชเรียก 695 ล้าน. หนังสือพิมพ์ไทยรัฐ. วันที่ 30 เมษายน 2539: 1, 23.
3. "หม่อมตรี" ฟ้องสมิติเวช ละเลย-ลูกตาย. หนังสือพิมพ์ไทยรัฐ. พฤหัสบดีที่ 4 เมษายน 2539: 1, 23.
4. มานิต มานิตเจริญ. พจนานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนสามัญนิยมวิทยา (แผนกการพิมพ์), 2526: 831.
5. นคร พจนวรพงษ์, พลประสิทธิ์ ฤทธิ์รักษา. ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 1-6. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นครหลวง, 2538.
6. ไพจิตร ปุญญพันธ์. คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ลักษณะละเมิด. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2522: 4,8.
7. ภัทรศักดิ์ วรรณแสง. ย่อหลักกฎหมายละเมิด. กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิมพ์ดี จำกัด, 2538: 143-9.
8. จิตติ ติงศภัทิย์. คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์. กรุงเทพมหานคร: เนติบัณฑิตยสภา, 2503: 474.
9. วิสูตร ฟองศิริไพบูลย์, จันทรพิมพ์ เจียมพงศ์พันธุ์. อุบัติเหตุกับความรับผิดทางแพ่ง. วารสารอุบัติเหตุ 2542; **18**: 15-28.
10. วิสูตร ฟองศิริไพบูลย์. แพทย์กับการแพ้คดีละเมิด. สารศิริราช 2543; **52**: 77-86.
11. จิตติ ติงศภัทิย์, ยล ธีรกุล. คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 2 มาตรา 241 ถึงมาตรา 452. พระนคร: เนติบัณฑิตยสภา, 2503: 616.
12. วิฑูรย์ อึ้งประพันธ์. นิติเวชสาธก ฉบับกฎหมายกับเวชปฏิบัติ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, 2530: 169.
13. พระราชบัญญัติความรับผิดทางการละเมิดของเจ้าหน้าที่ พ.ศ. 2539. ราชกิจจานุเบกษา 2539; **113(60 ก)**: 25-29.
14. พระราชบัญญัติองค์กรมหาชน พ.ศ. 2542. ราชกิจจานุเบกษา 2539: 116(60ก).
15. ศาลไม่รับ "สล้าง" ฟ้อง "สนั่น" 593 ล้าน. หนังสือพิมพ์มติชนรายวัน. วันศุกร์ที่ 9 กรกฎาคม 2542: 21.